

Tarih Öncesi Çağlarda Kapadokya Bölgesi: Paleolitik Çağ

İraz Aslı YAMAN ASÜ, FEF, Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlisi

Günümüz uygarlığının temellerinin atıldığı ve insanlık tarihinin en uzun zaman dilimini oluşturan Paleolitik (Yontmataş) Çağ, G.Ö. 2.6 milyon yıl önce başlar ve son buzul dönemi olan Holosen başlangıcında sona erer. Paleolitik, etimolojik olarak “*pa-leos*-eski” ve “*lithos*-taş” anlamlarını karşılayan iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuştur. Arkeoloji bilimi içerisinde Paleolitik Çağ olarak tanımlanan söz konusu süreç, jeolojik açıdan “Pleistosen” olarak adlandırılmaktadır. Dönüşümlü olarak soğuk ve ılıman iklim şartlarının egemen olduğu IV. jeolojik zamanın yani Kuvaterner’in ilk bölümünü kapsayan Pleistosen, Buzul Çağı olarak da bilinmektedir. Klimatolojik ve ekolojik koşullar açısından günümüzden oldukça farklı bir görünümde olan Pleistosen’de özellikle buzul ve buzul-arası dönemlerde sıcaklık ve yeryüzü şekillerinde köklü değişimler meydana gelmiştir. Bu köklü değişimlere yenik düşmeyen ve ekosisteme ayak uydurmaya çalışan atalarımız, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla doğadan yararlanarak, farklı alanlarda yaşamaya başlamışlardır. Tarihöncesi Çağlar’da iklimin ılıman seyrettiği buzul-arası dönemlerde açık alanlarda yaşamlarını sürdüren insanlar, şiddetli ve çetin soğukların yoğunlaştığı süreçlerde, dış faktörlerin çok fazla müdahale edemediği ve daha izole olan mağara ya da kaya altı sığınakları gibi korunaklı alanları tercih etmişlerdir. Besin üretiminin bilinmediği

Paleolitik Çağlar’da, avcılık ve toplayıcılık (yabanıl) ile geçinen konar-göçer topluluklar, gereksinimlerine paralel olarak doğal halde çevrelerinde bulunan parçaları işlemeyi öğrenmişler ve taşları alet haline dönüştürmeyi başarmışlardır. Paleolitik Çağ ile ilgili çalışmalar yürüten bilim insanları için söz konusu taş aletler ve iskân izlerinin tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu unsurları gün yüzüne çıkarmak için ise, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de birçok arkeolojik kazı ve yüzey araştırması yürütülmektedir. Oldukça uzun tarihsel aralıklara sahip olan Paleolitik Çağ, dört alt döneme ayrılarak incelenmektedir. Bu dönemler de kendi içlerinde, yontmataş aletlerin teknolojik gelişimlerine bağlı olarak karakteristik kültür grupları oluşturmuştur. Alt Paleolitik dönem (G.Ö. 2.6 milyon yıl-200 bin yıl), Orta Paleolitik dönem (G.Ö. 200-60/50 bin yıl), Üst Paleolitik dönem (G.Ö. 60/50-22/20 bin yıl) ve Epi-paleolitik (G.Ö. 22/20-10 bin yıl) dönemlerde, Anadolu uygun iklimi ve zengin hammadde kaynakları sayesinde bizlere önemli kültür belgeleri sunmuştur.

Türkiye’de Paleolitik Çağ Araştırmaları: Türkiye’de Paleolitik Çağ’a ait araştırmalar, üç dönem altında incelenmektedir. I. dönem olarak bilinen evre 1880-1940 yılları arasında tekâbülmektedir. Bu evrede, genel olarak içlerinde Arkeoloji bilimi dışında farklı disiplinlere de mensup olan yabancı bilim insanları tarafından, birçoğunun şehir

*Kaletepe Deresi 3 Obsidiyen iki yüzeyli alet örneği
(Berkay Dinçer 2007, Atlas Dergisi
169. sayısından alınmıştır)*

merkezlerinde ve rastlantısal olarak tespit ettikleri buluntuları görmek mümkündür. II. dönem (1940-1970) olarak nitelendirilen evrede ise, ülkemizde ilk olarak İstanbul Üniversitesi, daha sonra Ankara Üniversitesi’nde kurulan Prehistorya kürsülerinin yetiştirdiği Türk bilim insanları çoğalmış ve bu çağa ait kazı ve yüzey araştırmalarında sayısal bir artış görülmüştür. Son olarak, 1970 yılından günümüze kadar gelen süreçte gerçek

leştirilen Tarihöncesi Çağlara ait çalışmalar, III. dönemi kapsamaktadır. Özellikle III. dönemde çağdaş teknolojilerin kullanımı ile birlikte, Türkiye'nin Paleolitik Çağ kronolojisi yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Yüzey araştırmaları neticesinde tespit edilen arkeolojik alanlar da zaman içerisinde kazılarak önemli bulgular elde edilmesine imkân sağlamıştır.

Kapadokya Bölgesi'nde I. ve II. Dönelere ait Paleolitik Çağ Buluntuları:

Kapadokya Bölgesi'nde I. ve II. dönemlere (1880-1970) ait araştırmalar kapsamında Nevşehir ilinde 4, Niğde ilinde 3 ve Kayseri ilinde 2 buluntu alanı tespit edilmiştir. Söz konusu buluntu alanlarında yapılan araştırmalar sistematik olmadığı için, kayıt altına alınan yontmataş aletlerle ilgili çok fazla detaylı bilgi bulunmamaktadır. Nevşehir ilinde Acıgöl, Ürgüp ve Derinkuyu ilçelerine bağlı bölgelerde tekil buluntu yerleri saptanmıştır. Acıgöl eteklerinde bulunan Orta Paleolitik döneme ait olan yontmataş aletler, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğrencisi H. Hasdemir tarafından toplanmıştır. Daha sonra Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, toplanan aletleri incelemiş ve Orta Paleolitik döneme ait olduğunu düşündüğü, tamamı obsidiyen (volkan camı) olan yongaların varlığından söz etmiştir. Nevşehir ilinde yer alan ikinci tekil buluntu, Ürgüp ilçesine bağlı olan Avla Dağ bölgesinde yer almaktadır. 1964 yılında, Ian Todd ve G. Pasquare tarafından Neolitik Çağ yerleşimlerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bir yüzey araştırması sırasında hammaddesi bazalt olan Alt Paleolitik döneme ait bir iki yüzeyli alet (el baltası) tespit edilmiştir. Alt Paleolitik dönem içinde *Achenlœen* kültürün en özgün aleti olan iki yüzeyli aletler; oldukça çeşitli tipolojiler gösteren, iki yüzden düzeltilenmiş sivri uçlu büyük aletlerdir. Arkaik olan tipleri, kaba ve armut biçimlidir. Önden görünüşü küt uçlu, armut gibidir; arkadan görünüşü ise hemen hemen aynıdır. Yandan bakıldığında, ön ve arka yüzlerinin aynı olduğu ve ucunun düzeltilebilir inceltildiği görülür. Daha geç dönemlerde üretilen

el baltaları, arkaik tiplere göre daha yassı oldukları gibi, kesici kenarları daha düz ve düzgün biçimlidir. Dolayısıyla, önden görünüşlerinin dış çizgileri ovalleşmiş, yuvarlak biçimini almış ve sivrileşmiştir. Bu aletlerin kullanım alanları arasında; ağaç kesme, ağaç dallarını sıyırma, et kesme, et kemikten sıyırma, hayvan derilerinin yüzülmesi, kemik kırma, kabuklu besinleri kırma, kök bitkilerin topraktan çıkarılması için toprak kazma gibi birden fazla fonksiyonu bulunmaktadır. Avla Dağ bölgesinde bulunan iki yüzeyli alet, Ürgüp bölgesinin ilk Paleolitik Çağ buluntusu olmasıyla da oldukça önemlidir. Ürgüp ilçesine bağlı diğer Paleolitik Çağ buluntu alanı, Karain Köyü'nde yer almaktadır. Köy yakınlarında "Çakmaklık" adıyla anılan bir çakmaktaşı ocağı saptanmıştır. Bunun yanı sıra, 1946 yılında Prof. Dr. Afet İnan, İsmail Kılıç Kökten ve Enver Yaşar Bostancı'nın öğrencileriyle birlikte bölgeye yaptıkları ziyaret sırasında, seramik parçaları ve yontmataş aletler topladıkları bilinmektedir. Toplanan aletlerden, iki tanesinin obsidiyenden üretilmiş *Moustérien* kültüre ait parçalar olduğu aktarılan bilgiler arasındadır. Ancak, daha sonraki dönemlerde söz konusu tekil buluntu yeri ile ilgili bilgiler güncellenmemiştir. Nevşehir ilindeki son buluntu alanı, Derinkuyu ilçesine bağlı Suvermez Köyü'nde tespit edilmiştir. Suvermez buluntuları da, Acıgöl ve Karain örneklerinde olduğu gibi sistemli olmayan bir araştırma sonucu elde edilmiştir. Bu alanda 6 adet obsidiyenden üretilmiş parçanın, Orta Paleolitik döneme tarihlenen kazıyıcı ve kazıyıcı-uç formundaki aletler olduğu anlaşılmıştır.

Niğde ilinde Paleolitik Çağ'a ait buluntular, Ulukışla ve Merkez ilçelerine bağlı bölgelerde ortaya çıkmıştır. Ulukışla ilçesine bağlı Çakmaktaşı Köyü'nde Bor ovasının güneydoğusunda yer alan tepelerde siyah renkli çakmaktaşı yatakları bulunmaktadır. Dr. Angela Minzoni-Déroche tarafından araştırılan bölgede, bir yüzey toplaması gerçekleştirilmiştir. Toplamda 96 parça tespit

edilmiştir. Aletlerin çoğu yonga ve dilgilerden oluşmaktadır. Çok az sayıda çekirdek ve artık parça mevcuttur. Alet tipolojilerinin Orta Paleolitik dönemi işaret ettiği düşünülmektedir. Niğde ilindeki diğer tekil buluntu alanı, Merkez ilçeye bağlı Kömürçü Köyü'nde yer alan Erikli Deresi'dir. 1995 yılında, Prof. Dr. Nur Balkan-Atlı ve M.C. Cauvin önderliğinde yürütülen arkeolojik yüzey araştırmaları kapsamında Erikli Deresi'nin oluşturduğu vadi teraslarında yer alan bir tarlada, 2 adet iki yüzeyli alet elde edilmiştir. Buluntuların sadece Paleolitik Çağ'a ait olabileceği yorumları yapılmıştır. Niğde ilindeki son buluntu alanı, yine Merkez ilçeye bağlı Kışla Kadarak olarak isimlendirilen bölgede yer almaktadır. 1960'lı yıllarda bölgeye yapılan ziyaret sırasında, 3 adet yontmataş alet ele geçmiştir. Bunlardan birinin, ikili uç kazıyıcı ve diğerlerinin ise obsidiyenden üretilmiş iki yüzeyli alete benzer parçalar olduğu belirtilmiştir. I. ve II. dönemlerde yapılan araştırmalar kapsamında 1 buluntu alanı ile temsil edilen Kayseri ilinde, ilk olarak 1910 yılında, R. Campbell-Thompson tarafından yapılan araştırmaları görmekteyiz. Thompson, Yeşilhisar ilçesine bağlı Soğanlıdere Mevkii'nde yüzeyden 1 adet rende ya da kazıyıcı olarak tanımlanan bir parça bulunduğunu aktarmıştır. İlerleyen yıllarda Prof. Dr. İsmail Kılıç Kökten, bu alanı tekrar taramış ancak tarihlendirme yapabilecek özgün bir alet tespit edemediğini bildirmiştir.

Kapadokya Bölgesi'nde III. Döneme ait Paleolitik Çağ Kazı ve Yüzey Araştırmaları

Kaletepe Deresi 3: Kapadokya Bölgesi'nde Paleolitik Çağ'a ait en önemli çalışmalar, III. dönem içerisinde gerçekleştirilmiştir. 1995 yılında Prof. Dr. Nur Balkan-Atlı (İstanbul Üniversitesi) başkanlığında "Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri Obsidiyen Yüzey Araştırması" kapsamında başlatılan çalışmalarda, Çanak Çömleksiz Neolitik döneme tarihlenen ve Anadolu için büyük bir önem taşıyan, obsidiyen atölyesi keşfedilmiştir. Neolitik dönemde yoğun bir obsidiyen ticaretinin merkezi

Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması:

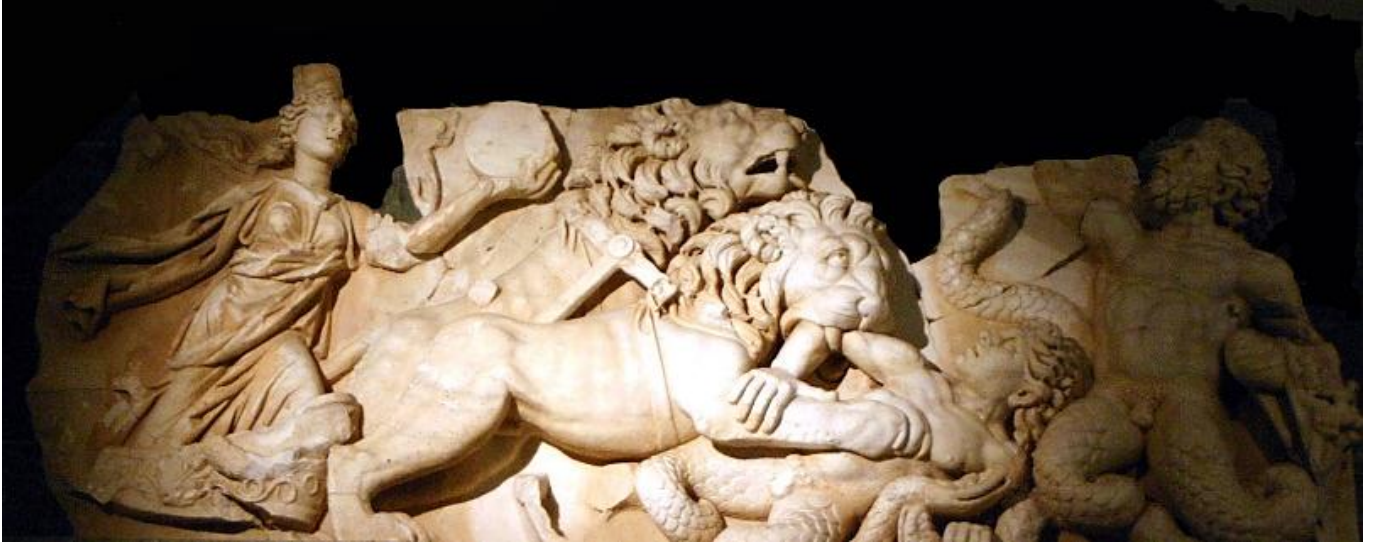
Aksaray İli sınırları içinde kalan değişik alanlarda günümüze kadar çok sayıda arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmaları halen devam eden üç höyük mevcuttur. Fakat gerek kazı çalışmalarında gerekse yüzey araştırmaları sırasında Paleolitik Çağ kapsamında hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla 2015 yılı içinde Yrd. Doç. Dr. İrfan Deniz Yaman (Aksaray Üniversitesi) başkanlığında Aksaray il ve ilçelerinde arkeolojik bir yüzey araştırması başlatılmıştır. Aksaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi ile desteklenen yüzey araştırması; Dr. Farhod Maksudov (Özbekistan Bilimler Akademisi), Ar. Gör. Yavuz Aydın (Ankara Üniversitesi) ve Ar. Gör. I. Aslı Yaman (Aksaray Üniversitesi) katkılarıyla yürütülmüştür. 2015 yılı içinde yapılan yüzey araştırmasının ilk sonuçları oldukça umut vericidir. Paleolitik Çağ'a ait hammadde kaynaklarının yanı sıra, belirli bir döneme atfedilebilecek yontma taş aletler de elde edilmiştir. Yüzey araştırması üç yıl olarak planlanmıştır, dolayısıyla gelecek yıllarda ortaya çıkarılması muhtemel Paleolitik Çağ buluntuları Aksaray İli'nin arkeolojik tarihinde eksik olan parçayı tamamlayarak, bölgenin tarihsel durumuna ışık tutacaktır. Tespiti yapılabilecek olası Paleolitik Çağ yerleşim alanları da ileride gerçekleştirilebilecek arkeolojik kazı çalışmaları için oldukça önemli bir referans olacaktır düşüncesindeyiz.

Kaynakça

- BALKAN-ATLI, N., CAUVIN, M.C., "1995 Yılı Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri Obsidien Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XIV-1*, Ankara, 1997.
- CAMPBELL-THOMPSON, R., "One Some Prehistoric Stone Implements from Asia Minor", *MAN*, C10, Londra, 1910.

olan Kaletepe obsidiyen atölyesinde üretilen parçaların benzer örnekleri, Batı Anadolu, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu gibi bölgelerin yanı sıra, Mureybet, Halula, Dja, Byblos, Shillourokambos gibi uzak bölgelerde de bulunmuştur. Özellikle Çanak Çömleksiz Neolitik döneme özgü *naviform* (gemi omurgası biçimli) çekirdeklerin sözü edilen alanlarda tespit edilmesi, atölyenin üretim anlamında oldukça söz sahibi bir konumda olduğunu göstermektedir. Yerleşim, volkanik aktivitelere bağlı olarak hammadde kaynakları ve Paleolitik buluntu bakımından da oldukça zengindir. Bu nedenlerden dolayı, 2000 yılında Dr. Ludovic Slimak başkanlığında, "Kaletepe Deresi 3" olarak adlandırılan yerleşimde Paleolitik Çağ'a ait bir kazı çalışması başlatılmıştır. Yerleşimdeki kazı çalışmaları, 2008 yılına kadar sürdürülmüştür (2007 yılı hariç). Kazılar, yan yana bulunan aşağı (aval) ve yukarı (amont) olarak tanımlanan kesitlerde yapılmıştır. Toplamda 19 arkeolojik tabakanın tespit edildiği yerleşimde, aşağı kesit 13, yukarı kesit 6 arkeolojik tabaka ile temsil edilmiştir. Dolgu kalınlığı aşağı kesitte ortalama 5 metre, yukarı kesitte 8 metreye yakındır. Volkanik etkinlikler, arkeolojik veriler barındıran tabakaları tarihlendirme

açısından büyük bir avantaj sağlamıştır. Arkeolojik tabakaların en eskisi, G.Ö. 1 milyon yıla tarihlenen riyolitik ana kaya üzerinde yer almaktadır. Dolayısıyla en erken tabakaların, bu tarihe yakın olması muhtemeldir. Arkeolojik verilerin çoğunu taş aletler oluşturmaktadır. Özellikle Alt Paleolitik dönem tabakalarında, iki yüzeyli aletler obsidiyenden, çok yüzeyli aletlerin büyük bir kısmı andezitten, kıyıcı ve kıyıcı aletler yine yerel hammaddeler kullanılarak üretilmişlerdir. Yerleşimin Orta Paleolitik dönem tabakalarının mutlak tarihlendirme sonuçları ise, G.Ö. 200-190 bin yıllarını göstermektedir. Orta Paleolitik dönem için elzem olan *levallois* tekniği ile üretilen taş aletlerin Anadolu'daki en erken örneklerini göstermesi açısından da bu alan oldukça önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra yine aynı bölgede, 11 yıllık bir aradan sonra 2007 yılında, "Niğde ve Aksaray İlleri Yüzey Araştırması (Göllüdağ Obsidiyen Araştırmaları)" adı altında bir arkeolojik yüzey araştırması daha yapılmıştır. 2012 yılına kadar sürdürülen araştırmanın sonuçları, 2015 yılında yayınlanmıştır. Paleolitik Çağ'a ait 230'dan fazla buluntu alanının yanı sıra, genellikle Alt ve Orta Paleolitik dönemi yansıtan aletlerin varlığı ön plana çıkmaktadır.

DİNÇER, B., “Anadolu’da İnsanın İlk Zamanları: Kaletepe”, *Atlas 169*, İstanbul, 2007.

HARMANKAYA, S., TANINDI, O., “Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri, Paleolitik/Epi-paleolitik”, İstanbul, 1996.

KANSU, Ş.A., “Hatay’da (Antakya) Bulunan Üst Aşölyen (Micoque) ve Niğde-Nevşehir Çevrelerinde Toplanan Levalloisien Aletler Hakkında Bir Not”, *Belleten 9/34*, Ankara, 1945.

KÖKTEN, İ.K., “Bazı Prehistorik İstasyonlar Hakkında Yeni Gözlemler”, *Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi 5/1-5*, Ankara, 1947.

KUHN, S.L., DİNÇER, B., BALKAN-ATLI, N., ERTUTAÇ, M.K., “Paleolithic Occupations of the Göllüdağ, Central Anatolia, Turkey”, *Journal of Field Archaeology*, Boston, 2015.

SLİMAK, L., KUHN, S.L., ROCHE, H., MOURALIS, D., BUTTENHUIS, H., BALKAN-ATLI, N., BINDER, D., KUZUCUOĞLU, C., GUILLOU, H., “Kaletepe Deresi 3 (Turkey): Archaeological Evidence for Early Human Settlement in Central Anatolia”, *Journal of Human Evolution*, ABD, 2008.

TODD, I., PASQUARE, G., “The Chipped Stone Industry of Avla Dağ”, AS, Londra, 1965.

TODD, I., “The Prehistory of Central Anatolia I: The Neolithic Period”, *Studies in Mediterranean Archaeology*, C:LX, Paul Astroms Förlag, Göteborg, 1980.

YAMAN, İ. D., AYDIN, Y., YAMAN, I. A., “Batı Kapadokya (Aksaray İli) Paleolitik Yüzey Araştırması”, *II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Özetleri*, Nevşehir, 2016.

